

DE LES PRIMERES BASÍLIQUES CRISTIANES A SANT PERE DE RODES

JESÚS OLIVER-BONJOCH I OLIVER

Després de tants segles i de tants esdeveniments que havien esmicolat l'antic Imperi, es tornà a escoltar el ressò de les grans sales termals de Roma a Sant Pere de Rodes, dins d'una església monàstica aixecada en un inhòspit paratge abocat al Mediterrani; i les columnes que articularen la seva nau central seguiren la mateixa teoria arquitectònica que havia articulat façanes de teatres, amfiteatres i circs, i erigit arcs triomfals. En tot el romànic ressonà, amb més o menys intensitat, o amb més o menys ingenuïtat, el llenguatge arquitectònic elaborat per les successives generacions d'arquitectes romans que havien fet de l'arquitectura de voltes l'estil genuí de la Roma imperial; això no obstant, per quins camins tan recargolats es va transmetre aquest extraordinari llegat? En temps de Constantí el Gran, els constructors de les primeres basíliques cristianes de Roma havien optat per deixar de banda les voltes de formigó i varen recórrer a un tipus d'estructura més senzill i arcaic que marcaria l'arquitectura paleocristiana a Occident. Així doncs, no deixa de ser sorprenent veure aparèixer de nou les voltes en el panorama arquitectònic de l'Europa occidental, tot i que els artífexs del romànic no comptessin amb els mitjans tècnics i logístics, ni amb els materials constructius, amb els quals s'aixecaren i es cobriren les Termes de Caracal·la o la *Basilica Constantiniana*.¹

1. Aquest és el nom amb el qual fou coneguda la basílica començada per Maxenci i acabada per Constantí.

DE CONSTANTÍ EL GRAN I DE LES PRIMERES BASÍLIQUES CRISTIANES²

A principis del segle IV, bona part dels edificis de Roma estaven constituïts per sòlides estructures de formigó cobertes amb voltes. Al llarg dels segles, els arquitectes i constructors romans havien anat desenvolupant un llenguatge arquitectònic sorgit amb l'ús i el perfeccionament del formigó –l'*opus cæmenticium*–. De les cisternes i els criptopòrtics, les voltes passaren a cobrir els primers espais termals de la Campània i es començaren a experimentar les grans possibilitats tècniques i estètiques que obria l'ús del formigó enriquit amb els materials d'origen volcànic –com el *pulvis puteolanus*³ que es troben al centre d'Itàlia. Aquests materials i recursos tècnics s'acabaren imposant a Roma, on donaren lloc a una forma nova de pensar l'arquitectura que atorgava a l'espai interior el protagonisme, i que comptà amb l'interès de successius emperadors, com Neró i Hadrià, que referen completament la ciutat i la dotaren de magnífics edificis públics, d'entre els quals destaquen les grans termes imperials. El gran incendi de l'any 64 fou l'esdeveniment providencial que incidí en aquest procés, en inspirar les normes urbanístiques promulgades per Neró, que generalitzaren l'ús del formigó i els maons com a materials estructurals per tal d'evitar nous desastres; les voltes substituïrien els forjats de fusta, la utilització dels quals quedaria restringida als pisos superiors –en els edificis més alts– i als altells de les *tabernæ*. La maduració d'aquest llenguatge arquitectònic, capaç d'incorporar sense complexos el vocabulari llegat pels grecs i així beneficiar-se del seu prestigi secular, juntament amb la monumentalitat que podien assolir les estructures per elles mateixes, féu possible la identificació de l'arquitectura de voltes amb els objectius ideològics de la Roma imperial.

Constantí el Gran obrí un nou capítol en la història de Roma i prengué decisions que afectaren també l'evolució de l'arquitectura de voltes. Constantí legalitzà el culte cristià, intervingué activament

2. Aquest tema fou desenvolupat en el nostre llibre: *Arquitectura i societat a la Roma Imperial*, Barcelona, Edicions UPC, 2004.

3. El *pulvis puteolanis* o putzolana confereix al formigó romà unes propietats hidràuliques i una resistència semblants a les del ciment portland modern, tot i que la consistència del formigó modern és més fluïda i homogènia que la del romà, que havia de ser vessat en capes juntament amb els àrids, que sovint procedien de la runa d'enderrocs.

en el govern de l'Església i influí en tota mena de qüestions teològiques, litúrgiques i d'organització, que condicionarien profundament la història posterior del cristianisme. Després d'haver concentrat novament a les seves mans el govern imperial, la fundació de la nova capital (*Constantinopolis*) acabaria determinant el futur de Roma i de tot l'Imperi. Com a promotor edilici, el seu paper va ser tan transcendental com el de Neró després del gran incendi. D'una banda, Constantí acabà la construcció de la basílica projectada per Maxenci i edificà les darreres termes imperials,⁴ ambdues en l'estil de l'arquitectura de voltes. De l'altra, féu construir les primeres basíliques cristianes de la Ciutat, començant per la *Basilica Salvatoris* o *Lateranense*⁵ i per Sant Pere del Vaticà, l'estructura de les quals constava de diverses naus separades per columnates i cobertes amb encavallades de fusta, amb la qual cosa reprenia el llenguatge arquitectònic de les basíliques antigues.

D'entrada, sorprèn que s'entestessin a construir edificis de nova planta amb aquell tipus d'estructura, superada en tots els sentits per l'arquitectura de voltes. Els mateixos operaris que acabaven de construir la *Basilica Constantiniana* podrien haver aixecat una altra basílica semblant per a allotjar el culte cristià. A més, al record inoblidable dels incendis catastròfics que havien contribuït decisivament a la generalització del formigó i els maons, en detriment dels materials inflamables, s'hi afegia el de les darreres i costoses restauracions que Dioclecià i Maxenci havien hagut d'efectuar a les basíliques i als temples del Fòrum, els edificis que, justament, continuaven coberts amb enteixinats i encavallades de fusta, després de l'incendi que va patir el Fòrum l'any 283. Precisament, en la reconstrucció del temple de Venus i Roma ordenada per Maxenci, s'havia optat per modificar radicalment el disseny de les cel·les, per tal de cobrir-les amb voltes de formigó.

A propòsit de l'origen de la basílica paleocristiana s'han enunciat tota mena de teories,⁶ però la veritat és que no esmenten cap motiu

4. Construïdes dalt del *Collis Quirinalis*, les *Thermae Constantinianae* cobrien una àrea equivalent a una tercera part de les de Dioclecià.

5. Catedral de Roma, després dedicada també als sants Joan Baptista i Joan Apòstol (San Giovanni in Laterano).

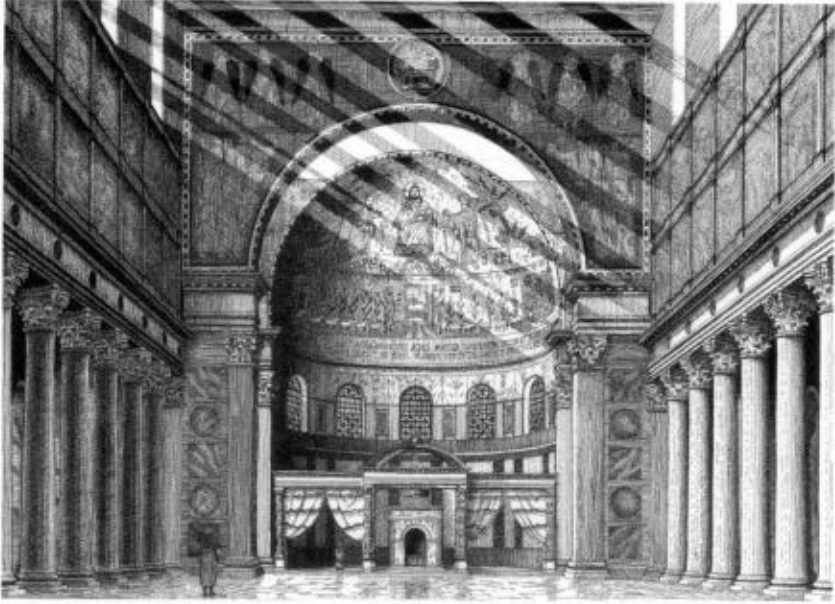
6. Recollides en el nostre article: «La basílica paleocristiana dins de l'arquitectura de la Roma antiga», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, X (1996), pàg. 203-214.

versemblant per renunciar als avantatges de l'arquitectura de voltes. Abans que Constantí promulgues l'Edicte de Milà –l'any 313– per legalitzar les creences i el culte cristians, entre les diverses persecucions hi hagué períodes de tolerància, durant els quals les comunitats cristianes fins i tot pogueren disposar de locals propis, anomenats *domus ecclesiae*, que correspondrien al nostre concepte de parròquia. Les *domus ecclesiae* que s'han pogut documentar arqueològicament a Roma⁷ acostumaven a ocupar les plantes baixes d'edificis d'habitatges (*insulae*), normalment destinades a activitats comercials o industrials. Es tractava, doncs, d'espais coberts amb voltes de formigó, però condicionats per l'estructura, que havia de suportar els pisos superiors. Tanmateix, en aquell moment, quan, per iniciativa de Constantí i a càrrec del tresor imperial, amb tot el que això implicava, es presentà l'oportunitat de construir edificis específicament projectats per a l'assemblea –l'*ecclesia*– dels cristians, no hauria estat lògic que els arquitectes de l'emperador poguessin sentir-se condicionats per aquelles *domus ecclesiae*, degudes a unes circumstàncies molt diferents. Així doncs, per força, el referent tipològic havia de ser la basílica.

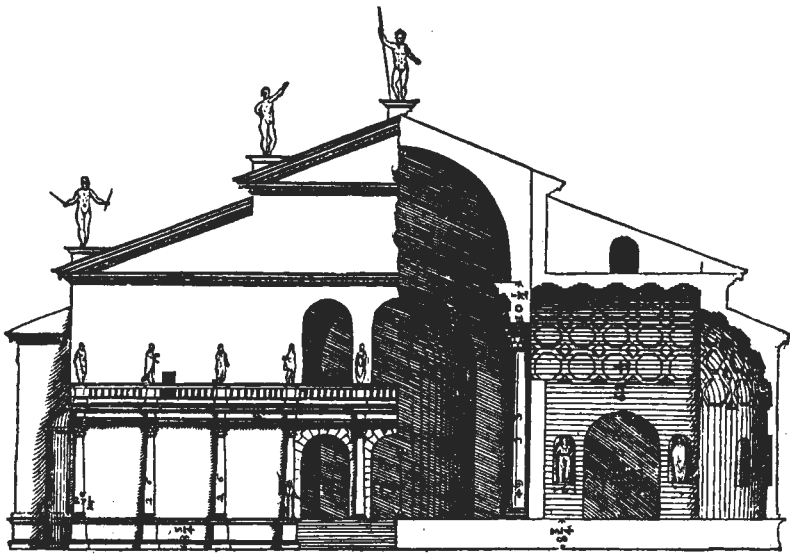
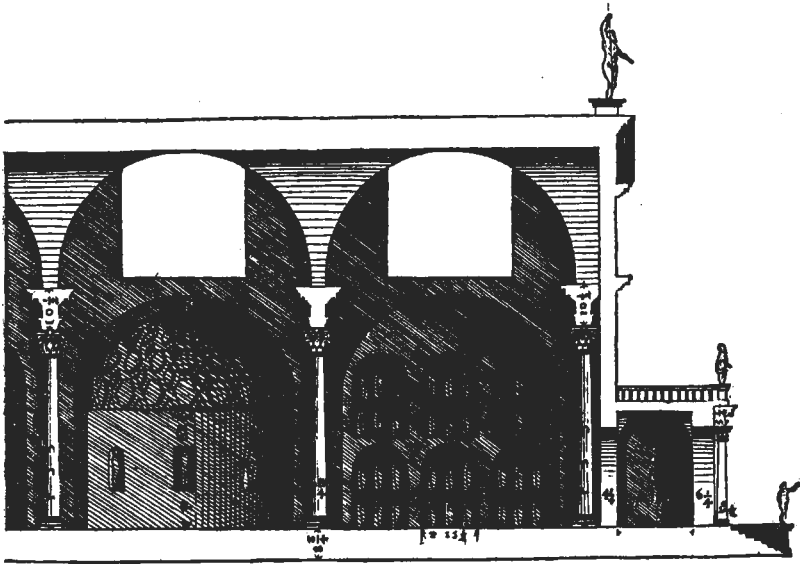
Les primeres basíliques civils romanes foren concebudes com a extensions cobertes del fòrum, per soplujar-hi les activitats que, fins llavors, es realitzaven a l'exterior, i, ben aviat, la basílica esdevingué el tipus d'edifici que actualment anomenem «sala d'actes», sense fer més precisions. Els tribunals de justícia tenien la seva seu en determinades basíliques, però d'altres eren el lloc de trobada dels mercaders, l'equivalent a les llotges medievals. També n'hi havia que acollien cultes religiosos; moltes sinagogues⁸ i alguns temples místics, com els *mithraea*, seguiren el model basílical. A Roma, el Col·legi dels Dendròfors celebrava el culte de la *Magna Mater* a la *Basilica Hilariana*, i prop de Porta Maggiore s'ha conservat un espai soterrani de planta basílical –i, precisament, cobert amb voltes–, que hauria estat el lloc de culte d'una secta «neopitagòrica».

7. De moment, entre les diverses *domus ecclesiae* conegudes i estudiades a Roma, només als espais situats sota la Basílica de *SS. Silvestro e Martino ai Monti* (el *Titulus Aequitii*) s'ha pogut provar una cronologia d'ús per part dels cristians anterior al segle IV.

8. WHITE, L.M.; *The social origins of christian architecture*, Valley Forge (Pennsylvania), Trinity Press International, 1990, 2 volums, pàg. 12 (vol. I).

Reconstrucció ideal de l'antiga basílica de Sant Pere del Vaticà, tal com devia ser en temps de Constantí el Gran (dibuix de l'autor).

Alçats de la *Basilica Constantiniana* dibuixats per Palladio (PALLADIO, Andrea; *I Quattro Libri dell'Architettura*, Venècia, Domenico de'Franceschi, 1570).

Nau central de Sant Pere de Rodas.

Detall de l'arc de Septimi Sever al Fòrum de Roma, amb les columnes col·locades damunt de pedestals, com a Sant Pere de Rodes.

Les antigues basíliques eren, essencialment, sales de planta rectangular cobertes amb encavallades i la seva estructura depenia de la llargada de les bigues de fusta, per la qual cosa necessitaven columnates internes que separaven l'espai en diverses naus; així doncs, la majoria de les basíliques tradicionals també es podrien descriure com a sales hipòstiles. Això no obstant, dins d'aquesta categoria tipològica s'arribarien a aplegar edificis estructuralment tan diferents com la *Basilica Ulpia* o la *Basilica Constantiniana*. Per tant, una altra qüestió que cal considerar és la forma concreta que varen prendre aquestes primeres basíliques cristianes, ja que hi havia diversos models possibles, fruit de les variants que es podien introduir en el projecte, com ara el nombre de naus i d'absis, o la possibilitat de tenir tribunes damunt de les naus laterals, obertes a la nau central, com a la *Basilica Iulia*. Precisament és en l'elecció del tipus de basílica on es reflecteix amb més claredat la intervenció decisiva de Constantí.

Des d'August, el culte Imperial havia anat evolucionant com una forma d'aglutinar el mosaic de pobles i cultures que formaven part de l'Imperi romà, i d'enfortir els seus lligams amb l'Estat, per damunt de l'univers de religions i creences que es podien trobar representades a la mateixa *Urbs*. Després d'un llarg període d'instabilitat política —conegut pels historiadors com «l'anarquia militar»—, durant el qual s'incrementà la pressió dels pobles germànics sobre les fronteres del Rin i del Danubi, quan Dioclecià assumí el repte de restaurar i reforçar el poder de l'Estat per combatre amb més eficàcia els factors que amenaçaven la supervivència de l'Imperi, el culte imperial va fer un pas endavant, sacralitzant la persona de l'emperador en exercici amb un protocol cerimonial que visualitzava les intencions ideològiques de l'Estat. Això tingué la seva resposta en la concepció dels nous palaus —com el de Dioclecià a l'actual Split—, que emmarcaven la sala d'audiències en un eix arquitectònic triomfant⁹ que havia de «preparar» els personatges que anaven a trobar-se amb l'Emperador i que culminava en el tron imperial.

Quan Constantí donà preeminència al cristianisme sobre les moltes altres religions i es presentà ja no com un ésser gairebé diví, sinó com a representant de l'únic Déu, fou útil i necessari, per a l'Emperador, que l'Església cristiana contribuís a enfortir el seu poder assimilant

9. L'ORANGE, H.P.; *The Roman Empire: art forms and civic life*, Nova York, Rizzoli, 1985, pàg. 137-142.

les formes del culte imperial, però presentant Déu com el «monarca suprem». Per aquest motiu, devia anar molt bé el mot «basílica», que deriva del mot *Basileus*,¹⁰ mentre les noves esglésies cristianes adoptaven el llenguatge arquitectònic del protocol imperial. Així doncs, les basíliques construïdes pel culte cristià reproduïren en els seus trets essencials les sales d'audiències de l'Emperador –les basíliques palatines–; tan sols calia col·locar un altar en l'absis que ocupava el tron imperial i cobrir-lo també amb un baldaquí. D'altra banda, el protagonisme de l'eix longitudinal a la basílica cristiana, que enllaçava la porta principal amb l'absis i dividia l'interior simètricament, no sempre era present en les basíliques civils romanes, en les quals els accessos estaven normalment als murs laterals, mentre que a la sala d'audiències era una qüestió indispensable. Així mateix, l'origen etimològic i conceptual de la basílica romana podria estar també en altres sales d'audiència, les dels reis hel·lenístics d'Egipte –els Ptolemeus–,¹¹ que haurien estat inspirades en les sales hipòstiles dels temples faraònics, en les quals la nau central era més alta que les altres i s'il·luminava pel claristori.¹²

Si l'Emperador estava al darrere d'un projecte, del tipus que fos, no és possible pensar que els detalls importants es deixessin a l'atzar, ni que les decisions es prenguessin sense causes justificades. A més, l'organització, el rigor i l'eficiència que permeteren als romans edificar el seu imperi i mantenir-lo durant segles, caracteritzaren tota mena d'empreses, més encara tractant-se de les impulsades per l'Estat. L'activitat constructiva, des de la formació dels diferents professionals del ram fins a la fabricació i la distribució dels materials i dels elements arquitectònics prefabricats, estava tan perfectament regulada que edificis tan impressionants com les Termes de Dioclecià o la *Basilica Constantiniana* no trigaren més d'una dècada a construir-se. Sense aquesta organització modèlica no s'hauria pogut emprendre amb èxit

10. Segons Isidor de Sevilla, la basílica hauria estat antigament la residència del rei (*Etimologies*, 15.4.11).

11. LANGLOTZ, E.; «Der architektonische Ursprung der Christlichen Basilika», *Festschrift für Hans Jantzen*, Berlin (Mann), 1951, pàg. 30-36 (citada per WARD-PERKINS, J.B., «Constantine and the origins of the Christian Basilica», *Papers of the British School at Rome*, 22 (1954), pàg. 69-90, nota 1).

12. El claristori és un dels elements principals que sostenen aquesta teoria, ja que el mateix Vitruvi (VI, 3), en descriure les «sales egípcies», les caracteritza per l'ús del claristori.

el projecte colossal de construir una nova capital –*Constantinopolis*– i inaugurar-la en vida del seu fundador. Per tant, la decisió de prescindir de les voltes de formigó en la construcció de les primeres basíliques cristianes de Roma hauria estat meditada acuradament, després de considerar totes les possibilitats.

D'entre les raons que alguns han donat per explicar aquesta decisió, la més corrent és la facilitat¹³ de la construcció d'una coberta d'encavallades de fusta, enfront de les majors preocupacions tècniques que comporta l'arquitectura de voltes, però aquesta explicació no té sentit en el context que hem descrit, caracteritzat per la generalització de les voltes de formigó. A més, l'ús del formigó no requeria tants obrers especialitzats com d'altres tècniques constructives, i amb el volum de l'activitat edilícia que s'estava portant a terme a Roma en aquell moment, evidentment, no hi faltaven professionals. Així mateix, tampoc no era tan aparatosa l'estructura necessària per suportar les voltes i per condicionar l'estètica de l'interior; el comportament de les voltes de formigó permetia simplificar l'estructura, tal com es pot veure a l'Aula dels Mercats de *Traianus*, i la massa de les voltes s'havia aconseguit alleugerir gradualment amb l'ús d'àrids volcànics i d'altres mitjans, com ara grans gerres de ceràmica.

D'altra banda, malgrat el simbolisme¹⁴ que s'ha volgut veure en les columnates internes de les basíliques, com també el seu innegable valor estètic, l'arquitectura de voltes té el seu propi i amplíssim –i evident– ventall de possibilitats simbòliques i estètiques, susceptibles de ser utilitzades per la nova arquitectura cristiana, tal com ho varen ser, més tard, per l'arquitectura bizantina. Tampoc no sembla creïble que no s'utilitzés la volta per tal de «dissociar l'Església de la majoria d'activitats públiques del mon pagà, que tenen lloc en sales cobertes amb voltes»,¹⁵ ja que precisament la majoria dels temples pagans estaven coberts amb encavallades i enteixinats de fusta.

Quant a raons de tipus econòmic,¹⁶ cal recordar que l'Emperador no escatimà despeses en la construcció de les basíliques cristianes

13. Tal com diuen Grabar (*El primer arte cristiano (200-395)*, Madrid, Aguilar, 1967, pàg. 163) i Mango (*Arquitectura bizantina*, Madrid, Aguilar, 1989, pàg. 41).

14. L'ORANGE, H.P.; *op. cit.*, pàg. 142.

15. KOSTOF, S.; *Historia de la arquitectura*, vol. II, Madrid, Alianza, 1988, pàg. 445.

16. Com les que dona Scurati-Manzoni (*L'Architettura romana dalle origini a Giustiniano*, Milà, Guerini, 1991, pàg. 90).

que va fundar, els interiors de les quals eren veritablement luxosos, amb enteixinats daurats, columnes de marbre i objectes litúrgics d'or i plata.¹⁷ Era tant el luxe de la decoració de la *Basilica Salvatoris*, per exemple, que fou anomenada «*Basilica Aurea*».¹⁸

Ward-Perkins, però, en un dels millors manuals d'arquitectura romana, diu, de passada, que la basílica coberta amb encavallades de fusta era «fàcil de construir decorosament amb materials ja disponibles gairebé a tot arreu»,¹⁹ i aquí certament podria estar la clau de l'explicació que estem cercant. De fet, un espai com el de la *Basilica Constantiniana* o com el de la *Basilica Neptuni*²⁰ hauria estat ideal per reunir l'*ecclesia* dels cristians i capaç de rebre totes les connotacions simbòliques que calgués. Per tant, l'elecció d'aquell tipus d'estructura havia d'estar condicionada per criteris tècnics, la causa dels quals cal cercar-la forçosament fora de la ciutat de Roma. Així doncs, l'única explicació que ens sembla plausible consisteix en l'existència hipotètica d'un prototipus de basílica cristiana, elaborat pels arquitectes de Constantí, que es pogués adaptar a diferents dimensions i reproduir en els seus trets essencials arreu de l'Imperi, amb un cost i en un temps d'execució reduïts al mínim.

Era evident que, a la *Basilica Salvatoris* i a les altres basíliques que s'estaven construint contemporàniament a Terra Santa, havien de seguir-les tantes altres, almenys en totes les ciutats on hi hagués una comunitat cristiana prou nombrosa i organitzada. Això no obstant, els arquitectes sabien prou bé que les grans voltes de formigó que es construïen a Roma no eren possibles sense els materials excepcionals d'origen volcànic, tan abundants al Latium i a la Campania. El mateix Vitruvi²¹ adverteix als arquitectes que s'han d'adaptar als materials disponibles a la regió on construeixen. En altres llocs de l'Imperi, en canvi, no els quedava altra solució que construir les voltes amb carreus, la qual cosa hauria encarit considerablement el cost; òbviament, tampoc no tenien la tradició arquitectònica dels professionals que treballaven a Roma i, per tant, no haurien pogut aixecar edificis amb

17. KRAUTHEIMER, R.; *Arquitectura paleocristiana y bizantina*, Madrid, Cátedra, 1992, pàg. 74-75.

18. GARCÍA BELLIDO, A.; *Arte romano*, Madrid, Blass, 1955, pàg. 691.

19. WARD-PERKINS, J. B.; *Arquitectura romana*, Madrid, Aguilar, pàg. 196.

20. La *Basilica Neptuni*, construïda per Hadrià darrere del *Pantheon*, estava coberta amb voltes de formigó.

21. VITRUVI; I, 2.

les qualitats espacials de la *Basilica Constantiniana* o de l'Aula dels Mercats de *Traianus*. A la mateixa Constantinopolis, les basíliques cristianes seguiren els trets essencials del «prototipus constantinià» fins al segle VI; d'altres edificis construïts per Constantí a la seva nova ciutat, segons diuen algunes fonts,²² s'ensorraren en poc temps, presumiblement perquè volien imitar l'arquitectura de Roma però no en tenien els materials adequats, malgrat que l'emperador hi envià arquitectes, obrers i artesans especialitzats des de Roma.²³ Més tard, els arquitectes bizantins també tindrien molts problemes per assegurar l'estabilitat dels seus edificis –l'accidentada construcció de la cúpula de *Hagia Sophia* de Constantinopolis n'és una prova–, ja que varen heretar un repertori de formes romanes, però no tenien els mitjans tècnics per traduir-les a la pràctica.²⁴

La construcció de la *Basilica Salvatoris* havia estat una decisió política molt meditada per Constantí, que tingué la prudència d'aixecar-la en un solar de la seva propietat, lluny del centre de l'*Urbs*, per tal de no despertar més susceptibilitats entre els nombrosos membres de l'*establishment* que continuaven essent fidels a les creences tradicionals romanes. Amb aquesta mateixa cura hem de suposar que es concretaren els detalls arquitectònics de les basíliques, la construcció de les quals anava a càrrec del mateix emperador.

Així doncs, en decidir les característiques arquitectòniques i constructives que havien de tenir aquestes primeres basíliques cristianes i, per tant, construir a Roma d'una manera que pogués ser assequible arreu de l'Imperi, se sacrificà el potencial immens del seu propi llenguatge arquitectònic. Al Pavelló dels *Horti Liciniani* podem apreciar les tendències que seguia l'evolució de l'arquitectura de voltes i valorar les noves possibilitats que s'estaven explorant i que l'arquitectura bizantina aprofitaria. Es continuava treballant en la composició d'espais de planta central que ja s'havien assajat a la Vil·la Hadriana, en la plasticitat dels murs, fent sobresortir a l'exterior els absis que perllongaven l'espai interior, i en l'obertura de finestrals que, progressivament i en combinació amb els elements decoratius, havien de separar visualment les voltes dels murs, alleugerint

22. ZOSIMO; *Historia nova*, II. 32 (citat per Mango [*op. cit.*, pàg. 3]).

23. RIVOIRA, G.T.; *Roman Architecture: and its principles of construction under the Empire*, Nova York, Hacker Art Books, 1972 (1a edició: 1925), pàg. 249.

24. MANGO, C.; *op. cit.*, pàg. 8.

l'estructura. Les basíliques de *San Lorenzo* de Milà o de *San Vitale* de Ravenna són mostres evidents del que encara podia haver dit l'arquitectura de voltes a Roma, la qual cosa evidencia, d'altra banda, que encara que les basíliques cristianes fundades per Constantí a l'*Urbs* s'haguessin pensat com a prototipus potencials, molts edificis sacres construïts als segles V i VI en diversos llocs de l'Imperi s'apartaren d'aquest model basilical i alguns adoptaren, fins i tot, la volta com a forma de cobriment –preferentment els baptisteris i els mausoleus.²⁵ Un altre capítol seria el de la gran varietat d'edificis, d'utilitats i formes diverses, que es van adaptar per ser convertits en esglésies.

Mentre els trets característics de les basíliques cristianes fundades per Constantí acabarien determinant durant molts segles –tota l'Edat Mitjana– el disseny de les futures edificacions promogudes a Roma, primer pels emperadors i després pels papes, una altra de les decisions transcendents de Constantí, la de fundar una nova capital i enviar-hi arquitectes i professionals formats a Roma, traslladaria a Orient el fil evolutiu de l'arquitectura de voltes. Certament, amb totes les inevitables adaptacions tècniques, degudes als materials disponibles allà, l'arquitectura bizantina és la continuadora directa del llenguatge arquitectònic genuí de la Roma imperial.

DE LES VOLTES ROMÀNIQUES I SANT PERE DE RODES

Sobre el «renaixement» de l'arquitectura de voltes a Occident també s'han exposat diverses teories. Tanmateix, es poden combinar els arguments aportats per les unes i les altres per comprendre les raons que motivaren de nou l'elecció de les voltes per a cobrir els espais. D'una banda, tenim les mateixes raons pragmàtiques que impulsaren els antics romans a generalitzar el formigó com a material estructural i abandonar la fusta. Tal com apunta Junyent,²⁶ les voltes de pedra degueren ser una resposta al perill d'incendis com a l'amenaça

25. Per exemple, a Síria es construïren esglésies cobertes amb voltes de pedra tallada.

26. JUNYENT, E.; *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*, Barcelona, Curial edicions catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, pág. 225-226.

de la humitat. Precisament, molt abans del gran incendi de Roma i de les normes urbanístiques de Neró, l'evolució de l'arquitectura de voltes romana havia fet el seu salt qualitatiu més transcendental en el camp de l'arquitectura termal, a causa de la necessitat d'utilitzar materials resistents a la humitat i als canvis de temperatura. Com en els inicis de l'arquitectura de voltes romana, les primeres esglésies cobertes amb voltes degueren ser de petites dimensions, i l'aprenentatge i el perfeccionament de les tècniques constructives animaren a cobrir espais cada cop més grans, vers mitjan segle x. A Sant Miquel de Cuixà,²⁷ per exemple, l'església consagrada el 974 és una basílica de tres naus coberta amb un embigat de fusta; en aquest monestir, les voltes aparegueren en les noves dependències construïdes per l'abat Oliba al segle xi.

Pel que fa a l'arquitectura de voltes al nostre país i a la concepció d'una església com la de Sant Pere de Rodes, sembla lògic pensar que les influències rebudes procedeixin de l'arquitectura carolíngia,²⁸ interessada en la recuperació del llenguatge arquitectònic romà, i concretament en els grans monestirs promoguts per Carlemany i els seus successors. Altres autors²⁹ atribueixen als constructors de l'Espanya ocupada per l'islam la recuperació de voltes i altres elements

27. POISSON, O.; «Sant Miquel de Cuixà. Un monestir benedictí en els segles x i xi a: CAMPS, J. (ed.); *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles ix i x)*, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1999, pàg. 232-235.

28. MATARÓ, M.; RIU-BARRERA, E.; «Sant Pere de Rodes. Un monestir comtal a la perifèria de l'extingit Imperi carolíngi (segles x i xi)», a: CAMPS, J. (ed.); *op. cit.*, pàg. 236-242. Per conèixer les diverses teories i interpretacions es poden consultar els articles de Joan-Albert Adell i Joan Badia al volum IX de *Catalunya Romànica* (pàg. 694-702), dins de l'estudi dedicat a Sant Pere de Rodes.

29. «Poco a poco se van acumulando más datos a favor de la procedencia omeya de estos elementos y técnicas utilizados en las iglesias prerrománicas: las bóvedas sobre pechinas o mejor sobre pseudovaidas; los dinteles descargados por arcos, evidentemente existentes en la Hispania romana y en lo bizantino, pero típicos de la arquitectura omeya.» «Hipotéticamente, todas las técnicas y todas las formas habrían sido introducidas, potenciadas y reorganizadas gracias al impulso técnico que debió suponer la implantación musulmana: aparejos y formas constructivas, formas arquitectónicas y técnicas y formas decorativas.» (CABALLERO, L.; «Paleocristiano y prerrománico. Continuidad e innovación en la arquitectura cristiana hispánica», a: SANTOS, J. i TEJA, R. [ed.]; *Revisiones de Historia Antigua III. El Cristianismo. Aspectos históricos de su origen y difusión en Hispania. Actas del symposium de Vitoria-Gasteiz [25 a 27 de noviembre de 1996]*, Vitoria, Universidad del País Vasco, 2000, pàg. 91-132).

arquitectònics romans, mentre Junyent opina que les innovacions importants no foren producte d'influències sarraïnes ni carolíngies, sinó que foren degudes a la necessitat de donar solucions als problemes arquitectònics que es van plantejar de manera ben natural quan calgué bastir edificis més duradors i més amplis.³⁰

Quant a les columnes de la nau central de Sant Pere de Rodes, el seu ús tingué les mateixes raons i els mateixos efectes que havia tingut la incorporació dels ordres clàssics grecs en l'arquitectura de voltes romana. Innecessaris des del punt de vista estructural, els ordres clàssics havien estat emprats en aquelles grans sales romanes com a elements decoratius que ajudaren a articular els espais i emfatitzaren l'arrencada de les voltes d'aresta, i al mateix temps feren participar la «nova» arquitectura romana del prestigi secular de l'arquitectura hel·lènica. A Sant Pere de Rodes, les columnes articularen la nau, en servir de punt d'arrencada dels arcs doblers que fraccionen visualment la volta de canó, però també donaren a aquest espai una monumentalitat que, paradoxalment, llavors s'associà amb la Roma imperial i no amb la Grècia clàssica.

L'església de Sant Pere de Rodes fou construïda en la mateixa època en la qual Catalunya s'obrí vers Roma³¹ i la cort papal, al mateix temps que hi arribava la litúrgia romana que la cort carolíngia i els monjos de Cluny s'havien encarregat d'estendre per Occident. En aquest context històric, els ressons arquitectònics romans es podrien interpretar des d'una òptica simbòlica com un reflex d'aquestes circumstàncies. Si tenim en compte la proximitat de monuments i edificis romans com els que encara es conserven a la Provença, no cal anar a cercar gaire lluny les fonts d'inspiració. Els estudis realitzats demostren que la construcció de l'església de Sant Pere de Rodes respon a un únic projecte³² executat sense canvis importants, que s'hauria de datar cap al segon quart del segle X, i les seves singularitats no responen a improvisacions ni a innovacions introduïdes durant el procés de construcció. Darrera d'aquest projecte, doncs, s'intueix la voluntat d'evocar el món romà per celebrar arquitectònicament els vincles renovats amb l'antiga metròpolis convertida en cap de l'Església universal.

30. JUNYENT, E.; *op. cit.*, pág. 236.

31. GROS, M.; «Arquitectura i litúrgia entorn de l'any 1000», a: CAMPS, J. (ed.); *op. cit.*, pág. 197-199.

32. MATARÓ, M.; RIU-BARRERA, E.; *op. cit.*